

KADOC

Documentatie- en Onderzoekscentrum
voor Religie, Cultuur en Samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

NIEUWSBRIEF

01 | 02 | 03 | 04 | 05 | 06 | 07 | 08 | 09 | 10 | 11 | 12 | 2008

Pelgrimkunst. Religie en Moderniteit, 1910-1940

Vanaf 24 oktober speelt KADOC deels op verplaatsing. In het Timmermans-Opsomerhuis in Lier presenteert het centrum dan de tentoonstelling "Pelgrimkunst. Religie en Moderniteit, 1910-1940". Die wil de kunstenaarsgroepering De Pelgrim (1924-1931) in een ruimer verband plaatsen. In het eerste deel van de tentoonstelling maakt de bezoeker kennis met een aantal pelgrimkunstenaars zoals de schrijvers Felix Timmermans, Ernest van der Hallen en Gerard Walschap, de architect Flor Van Reeth, de musicus Renaat Veremans, de glazenier Eugene Yoors en de schilders Joe English, Jan Toorop en Prosper De Troyer. Vervolgens gaat de tentoonstelling op zoek naar verbanden tussen de vele Pelgrims. Tal van originele werken uit publieke en private collecties belichten gemeenschappelijke thema's, zoals het begijnhof, de oorlog en de 'vlucht'. Uit de schilderijen en publicaties blijkt dat de kunstenaars op een eigentijdse wijze uitdrukking wensten te geven aan hun religieus gevoel. Daarvan getuigt eveneens het laatste deel van de tentoonstelling. Plannen, interieurontwerpen en maquettes belichten een tiental 'Pelgrimsites', waaronder de Onze-Lieve-Vrouwkerk in Zonnebeke en de Boodschapkapel in Heverlee.

Alle informatie over deze tentoonstelling, die loopt tot 18 januari, en over de vele nevenactiviteiten vindt u op de KADOC-website (<http://kadoc.kuleuven.be>) en in de folder die vanaf half oktober ruim wordt verspreid en die bij de volgende nieuwsbrief zal worden gevoegd.

Met steun van de
Vlaamse overheid

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Greet De Neef / Peter Heyrman / Godfried Kwanten / Jo Luyten / Luc Vints

Vormgeving / Alexis Vermeylen

Druk / Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever / Emmanuel Gerard / Kortrijksestraat 351 / 3010 Leuven (Kessel-Lo)

KADOC / Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving

Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven

Telefoon / +32 (0) 16 32 35 00 **Fax** / +32 (0) 16 32 35 01

E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.be **Internet** / <http://kadoc.kuleuven.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 30 euro wordt een fiscaal attest bezorgd.

Uw steun voor de realisatie van het nieuwe erfgoeddepot in Heverlee blijft ook erg welkom. Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een speciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden. U kunt natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/49448 gift KADOC'. Ook daarvoor wordt vanaf 30 euro een fiscaal attest bezorgd.

Cover: uit de fotocollectie van de scheutisten: enkele Mayombe-vrouwen.

- 4 Ad Majorem Dei Gloriam
Het archief van de Vlaamse jezuïeten in Heverlee
- 8 Missiefotografie
Het fotoarchief van de scheutisten
- 14 Religie en moderniteit
Eerste KADOC-Summer School

4	4	4
8	8	8

Ad Majorem Dei Gloriam

Het archief van de Vlaamse jezuïeten in Heverlee

Het doel van archiefinstellingen en -diensten is de conservering van getuigenissen, ongeacht de materiële drager ervan. Ze bewaren het relaas van handelingen en ideeën van personen en instanties doorheen de tijd. Dat gebeurt met de uitdrukkelijke bedoeling de getuigenissen voor het nageslacht te behouden. Archiefmateriaal vormt zo een belangrijke informatieve schakel tussen opeenvolgende generaties. Ook de Sociëteit van Jezus, in België en elders in de wereld, heeft uitgebreid aandacht voor haar (papieren) erfgoed. Vanaf 16 oktober 2007 wordt het dagelijks beheer van het provinciaal archief van de Vlaamse jezuïeten in Heverlee voor een termijn van vier jaar door KADOC waargenomen, in afwachting van verdere opties.

De oorsprong van het archief van de Vlaamse jezuïeten of *Archivum Provinciae Belgicae Septentrionalis* (ABSE) gaat terug tot de negentiende eeuw. Na de afschaffing van de jezuïetenorde in 1773 werd de Sociëteit in 1814 opnieuw erkend door de benedictijner paus Pius VII (1800-1823). Pas in 1830 kregen de jezuïeten de toestemming om zich in België te vestigen. De nieuwe staat bood de Sociëteit ruimschoots de mogelijkheid zich snel te ontwikkelen. De Belgische grondwet waarborgde immers de vrijheid van godsdienst, vereniging en onderwijs. Er kwam een eerste officieel erkende jezuïetenhuis (november 1830) in Gent. Daarna volgden Aalst (1831) en Namen (1831). Op 3 december 1832 stichtte pater

Illustratie: de jezuïetencommunity van het Brusselse Sint-Michielscollege in 1887.

generaal Jan Roothan (1785-1853) de nieuwe Belgische jezuïetenprovincie. Ze telde een honderdtal leden. Omstreeks die tijd werden de eerste grondslagen voor de vorming van het archief van de jezuïeten in België gelegd. De Sociëteit kende een opmerkelijke uitbreiding, wat zich vertaalde naar de administratie en de archiefvorming. Vele jonge mannen en seculiere priesters traden tot de Sociëteit toe en talrijke huizen en werken werden door de Belgische provincie aangenomen.

Toen de Belgische jezuïetenprovincie in 1935 in een Vlaamse en Waalse provincie werd opgesplitst, ontstonden er twee afzonderlijke archieven, respectievelijk het archief van de Vlaamse jezuïeten en het archief van de Waalse jezuïeten (<http://www.jesuites.be>). In een overeenkomst werd bepaald dat het archief van het provinciaal van de voormalige unitaire Belgische jezuïetenprovincie in het archief van de Vlaamse jezuïeten gedeponeerd zou worden en dat de archieven van de lokale residenties, afhankelijk van de ligging, bewaard dienden te worden in het archief van respectievelijk de Vlaamse of Waalse jezuïeten. Het archief van de (Vlaamse) jezuïeten was van 1831 tot 1990 in de Gesù-residentie in Brussel ondergebracht. Daarna verhuisden de collecties naar het voormalige filosofisch en theologisch studiehuis van de Sociëteit in Heverlee. Sinds die overdracht behartigde pater Daniël Butaye de ontsluiting en de valorisatie van dat indrukwekkende archief.

Archief

In het ABSE bevindt zich een beperkt aantal documenten uit het ancien régime. Het archief van de Nederduitse provincie van de jezuïeten (zestiende tot achttiende eeuw) werd door de overheid grotendeels in beslag genomen toen de jezuïetenorde in 1773 bij pauselijke breve werd opgeheven. Die documenten worden momenteel bewaard in het Rijksarchief te Antwerpen (<http://www.arch.be>). Toch bezit

het ABSE nog enkele opmerkelijke stukken uit die periode, zoals twee brieven van de orde-stichter, de H. Ignatius van Loyola, en een brief en een schoolopstel van Sint-Jan Berchmans. Een ander waardevol stuk is het *Promptuarium Pictorum*, een collectie van enkele honderden bouwtekeningen en werkstukken van jezuïetenarchitecten uit de zeventiende en achttiende eeuw, onder anderen Huyssens en Hesius. Interessant zijn de inschrijvingsregisters (*Album Novitiorum*) van het noviciaat in Antwerpen en Mechelen (van 1609 tot 1764). Ze bevatten de inschrijvingsakten van de novicen, naast tal van interessante biografische gegevens. Opmerkelijk is een reeks registers van Antwerpse Mariasodaliteiten uit de zeventiende en achttiende eeuw. Het archief bevat tot slot een aantal documenten over de jezuïetenhuizen en -colleges, het jezuïetentoneel in de colleges, de jezuïetenmissionarissen en de afschaffing van de Sociëteit in 1773.

Het merendeel van de archiefstukken in het ABSE dateert echter van de negentiende eeuw tot vandaag. Het archief beheert tal van dossiers die handelen over het beleid van de provincie en haar institutionele organisatie. Zo bevat het diverse bundels inzake de relaties met het generaal bestuur in Rome, de generale congregaties, de provinciale congregaties, de contacten van het bestuur met de medebroeders in de provincie, de religieuze vorming van de kandidaat-jezuïeten, de studieopleiding van de jongeren en de repercussies van de Vlaamse kwestie en de twee wereldoorlogen. Daarnaast zijn er stukken bewaard over de periode 1814-1830, toen de jezuïetenorde in onze streken nog niet was toegelaten, maar toch al discreet werkzaam was. Het ABSE bevat bovendien tal van stukken betreffende de lokale werking vanaf 1830 tot heden. Ze documenteren onder meer de groei en de werking van de lokale jezuïeten-residenties, -colleges en -retraitehuizen.

In een derde grote categorie zijn de stukken terug te vinden die handelen over de 'opera' of

werken van de jezuïeten. Naast een rijke collectie over de onderwijsactiviteiten, zijn er talrijke documenten aanwezig inzake de zielzorg, zoals de volksmissies, de retraites, de Mariacongregaties en de latere Gemeenschappen van Christelijk Leven, het Apostolaat van het Gebed, de Bonden van het H. Hart, Zedenadel en de Ignatiusvereniging. De wetenschappelijke en cultureel-maatschappelijke activiteiten van de jezuïeten worden aan de hand van een ruime collectie dossiers over een aantal periodieken, zoals *De Vlaamse Linie* en *De Linie*, de bollandisten en het Ruusbroecgenootschap gedocumenteerd. Vervolgens bevat het archief stukken over het sociale apostolaat, met informatie over onder andere de Xaverianengenootschappen, de Rafaëlistenvereniging voor het personeel van de spoorwegen, post, telegraaf en telefoon, het migrantenwerk (o.a. Vlaamse boeren in Frankrijk), het schipperswerk, Pro Mundi Vita, Pax Christi, het wijkwerk, Marriage Encounter en Jesuit Refugee Service.

De studie van een welbepaald werk moet uiteraard steeds gepaard gaan met de consultatie van de archieven van de verantwoordelijke jezuïeten. Het archief in Heverlee beheert een driehonderdtal persoonsarchieven. Twee uitgebreide archieven, met name die van de stichter van het retraitehuis in Drongen, pater Adolf Petit, en de moraaltheoloog Arthur Vermeersch, verdienen hier bijzondere aandacht.

Tot slot ontsluit het ABSE een grote verzameling archiefstukken over de missies. Er zijn verscheidene documenten aanwezig over de activiteiten van Pieter-Jan De Smet en andere Vlaamse jezuïeten in Noord-Amerika. Daarnaast documenteren dossiers de missiëring in Afrika. Het betreft hier een negentigtal dossiers over de Kwango-missie (1893-1960). De bundels bevatten briefwisseling

Illustratie: negentiende-eeuwse prent van het jezuïetencollege in Turnhout.

van hogere ambtenaren en lokale missionarissen, alsook dagboeken van missieposten. Het archief heeft bovendien een uitgebreide documentatie over de zgn. 'kapelhoeven'. Vermeldenswaard is hier het archief van pater Vaast Van Bulck, etnograaf en Afrikaspecialist. Het archiefbestand met betrekking tot het missieapostolaat in India en Ceylon telt meer dan honderd dossiers en bestrijkt de periode 1859 tot 1950. Daarnaast is er archiefmateriaal aanwezig over de missieactiviteiten van de Vlaamse jezuïeten in Rhodesië, Guatemala, Ethiopië en Japan. Ook beschikt het ABSE over een uitgebreid archiefbestand dat de lokale Vlaams-Belgische missieactie documenteert (o.a. het tijdschrift *Pro Apostolis*).

Bibliotheek en iconografie

Behalve een beperkte handbibliotheek bevat het ABSE een omvangrijke collectie publicaties van en over de Belgische en Vlaamse jezuïeten (voornamelijk negentiende en twintigste eeuw), de zogenaamde 'scripta'. Daarnaast beheert het ABSE een uitgebreide verzameling van jaarcatalogi van jezuïetenprovincies van over de hele wereld van 1835 tot heden. Het archief van de Vlaamse jezuïeten bezit ook een omvangrijke foto- en prentencollectie die alle aspecten van de Sociëteit belicht. Portretten van medebroeders, foto's en prentkaarten van huizen en residenties, foto's van werken als Mariacongregaties, Bonden van het H. Hart of Xaverianenbonden zijn in Heverlee terug te vinden. Er worden meerdere schilderijen van jezuïeten uit de oude Sociëteit bewaard. Naast de archief- en bibliotheekcollectie bezit het archief nog een aantal interessante kunsthistorische voorwerpen, zoals een collectie koperen graveerplaten (zeventiende tot achttiende eeuw), schilderijen (zeventiende tot twintigste eeuw), relieken en kazuïfels (negentiende eeuw).

Momenteel is zowel de archief- als de bibliotheekcollectie ontsloten via een niet-gepu-

bliceerde inventaris, die beschikbaar is in de leeszaal. Die toegang zal evenwel stelselmatig worden gedigitaliseerd. Voor elke raadpleging van het archief is de toestemming van de verantwoordelijken van de Vlaamse provincie vereist. Daartoe kan men op de website van de Vlaamse en Nederlandse jezuïeten (<http://www.jezuïeten.org>) een verzoekformulier downloaden en invullen en vervolgens aan de archiefverantwoordelijke sturen:

Jo Luyten

Archief van de Vlaamse jezuïeten (ABSE)
Waversebaan 220, 3001 Heverlee
tel. 016 38 69 20; fax 016 40 72 21
e-mail: archives.jesuits.flanders@jesuits.net

De leeszaal is in principe geopend op donderdag en vrijdag van 9 tot 12 uur en van 13 tot 16.30 uur, doch enkel na afspraak.

Jo Luyten

Illustratie: pater Georges Dumont in een openluchtklas in Lemfu (Congo), ca. 1930.

Missiefotografie

Het fotoarchief van de scheutisten

De missionarissen van Scheut vertrouwden in mei 2004 hun archief toe aan KADOC. In 2007 droegen ze ook het volledige fotoarchief over. Daarmee werd een al vroeger gedeponeerde collectie glaspositieven en -negatieven aangevuld. In totaal gaat het om een 12.000-tal foto's, 50 fotoalbums en ca. 7000 glasplaten. Eind augustus stelden twee medewerkers van KADOC die omvangrijke collectie voor op het colloquium "Images et diffusion du christianisme. Images et expressions graphiques en contexte missionnaire", dat het Credic, het Centre d'étude et de recherche sur la diffusion et l'inculturation du christianisme hors d'Europe, in Lyon organiseerde.

In 1862 stichtte de Vlaming Theophiel Verbist de congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria (CICM). *Corebusiness* van dit religieuze instituut dat in Vlaanderen honderden roepingen zou opwekken, werd de missionering in China, later ook in Congo en andere landen in Afrika, Azië en Amerika. Het algemeen bestuur van de congregatie was gevestigd in het huis in Scheut, een gehucht van Anderlecht, vandaar de meer verspreide benaming 'scheutisten'. Daar werd ook het congregatiearchief opgebouwd en bewaard tot het - gezien de uitgesproken internationalisering van de congregatie - in 1972 naar Rome verhuisde. In 2003 besloot het algemeen bestuur het historisch archief, dat betrekking heeft op de jaren 1862-1967, weer naar Vlaanderen te halen en aan KADOC in bewaring te geven.

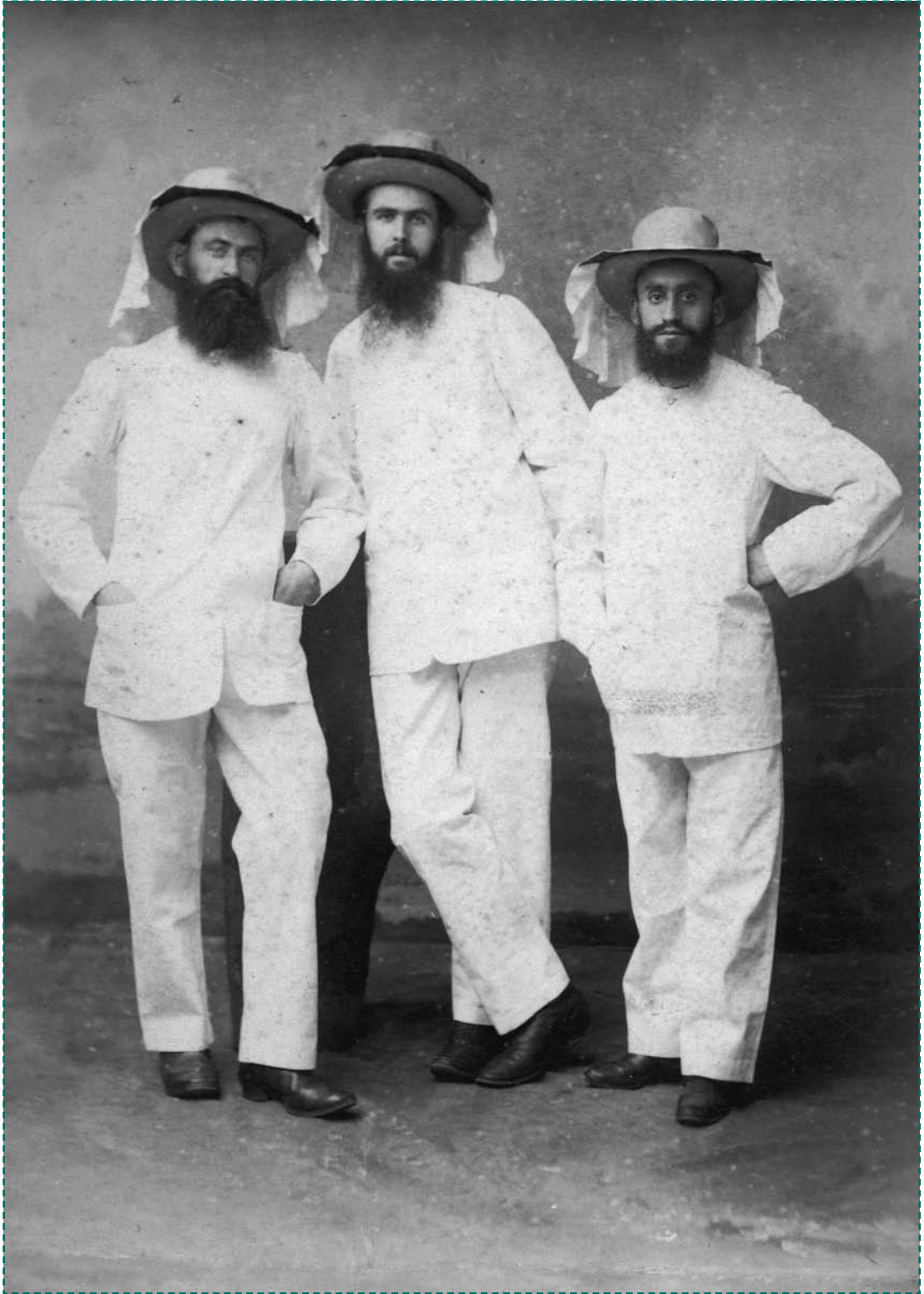
Het gaat hier om een toparchief dat zeer volledig bleef bewaard en voortreffelijk werd beheerd door de (sinds 1930) opeenvolgende algemeen archivariissen. Het weerspiegelt de stichting, de statuten, het bestuur, het financiële beheer en het missieapostolaat van de

congregatie. Tot de meest waardevolle onderdelen behoren de persoonlijke dossiers van de congregatielieden, met o.a. tientallen dagboeken en duizenden brieven van missionarissen. Die bevatten vaak interessante etnografische informatie over lokale culturen, talen enzovoort. Sinds zijn overdracht aan KADOC is het 'scheutarchief' een van de meest geconsulteerde collecties van het centrum.

Fotocollectie en -inventarisatie

De fotocollectie van de congregatie werd vorig jaar op KADOC gedeponeerd. Of die ook zo volledig en onaangeroerd is als het 'klassieke' archief, is onzeker. De ervaring leert immers dat foto's die niet rechtstreeks op de congregatie en haar apostolaat betrekking hebben, maar wel door leden van de congregatie zijn gemaakt, niet altijd werden bewaard. De inventarisatie van de fotocollecties was evenmin een prioriteit. Ze werd pas aangevat op het einde van de jaren 1990. Daarom blijven er heel wat vragen. Wat was bijvoorbeeld de oorspronkelijke samenstelling van de reeksen glaspositieven? Zijn er van alle (glas)negatieven fotoafdrukken gemaakt en werden van alle foto's de (glas)negatieven bewaard? Ook is het onduidelijk wat de herkomst is. Opvallend is de aanwezigheid van de volledige reeks glasnegatieven met beelden van de aanleg van de eerste spoorweg in Congo in de jaren 1890. Uit andere bronnen weten we dat die gemaakt zijn door enkele priesters van het bisdom Gent. Zijn dit de originele opnamen? De fotoafdrukken zelf hebben we onder meer teruggevonden in de fotocollectie van de redemptoristen, die zich ook op KADOC bevindt!

Illustratie: de paters Senden, Berton en Van Leuven voor hun vertrek naar Congo, 1894. Een foto van de Brusselse fotograaf Fabronius.

De inventarisatie van de fotocollectie van de scheutisten was het werk van Leo van den Berg, bijgestaan door zijn confraters Jozef Dedier en Nestor Pycke, archivariissen van de congregatie. Zij identificeerden elke foto, voor zover dat kon, en noteerden gelegenheid, plaats, datum en namen van de gefotografeerde missionarissen. Op basis daarvan werd een lijst opgesteld. Die leert dat de meeste foto's van voor de Tweede Wereldoorlog dateren en hoofdzakelijk zijn gemaakt in de 'klassieke' missiegebieden van Scheut, namelijk China (Mongolië), Belgisch Congo en de Filipijnen.

Vermits de identificatiegegevens nog niet zijn ingevoerd in een databank, is er wel wat zoekwerk nodig en is enige kennis van de congregatie vereist. Zoekt men bijvoorbeeld een foto van missionaris X, dan moet men niet alleen in de persoonsdossiers met de portretten kijken, maar ook in de fotomappen over de missieposten waar die missionaris X heeft gewerkt.

Wanneer het nieuwe archiefverwerkings-systeem op KADOC, LIAS, volledig geïmplementeerd zal zijn, zal de inventarislijst daarin worden opgenomen. Dat systeem zal het op termijn ook mogelijk maken om digitale beelden aan de beschrijvingen te koppelen. Daarvoor moeten de foto's wel eerst worden gescand, wat al deels is gebeurd voor de glasplaten. De digitalisering laat ook toe de beschadiging door bijvoorbeeld manipulatie te beperken. Gelinkt met de ODIS-databank, waarin onder meer de biografische gegevens van de missionarissen zijn ingevoerd, opent LIAS veelbelovende perspectieven voor de veilige bewaring, de definitieve ontsluiting, de eenvoudige raadpleging en de wetenschappelijke valorisatie van het fotoarchief van de scheutisten. Voorlopig echter kunnen de foto's in de leeszaal van KADOC worden

Illustratie: deze foto toont enkele leden van de Si-Fan uit Tibet, ca. 1900.

geconsulteerd op basis van de genoemde lijst. De onderzoekers krijgen de originelen nog in handen (waarvoor ze wel de katoenen handschoenen, die ter beschikking worden gesteld, moeten gebruiken).

Portretten

Een niet onaanzienlijk deel van de collectie (ruim een derde) wordt gevormd door portretten en groepsfoto's van de leden van de congregatie. Voor ze vertrokken lieten de missionarissen traditioneel een portret maken bij een fotograaf, vaak een gereputeerde vakman. Op de oude visitekaart- of kabinetfoto's hebben we bijvoorbeeld de namen teruggevonden van de Brusselse 'societyfotografen' Fabronius en Günther. De scheutisten die naar China ver-

trokken, lieten zich zowel in 'gewone' kledij als in inlandse Chinese kledij fotograferen. De portretfoto's werden gemaakt als een soort 'laatste getuige', als een gedachtenisprentje: de missionarissen vertrokken in die pionierstijd 'voor altijd'; de kans dat ze terugkeerden was niet zo groot. Deze portretten vormden ook het begin van een lange reeks die doorloopt tot op vandaag. Ze zijn te zien in de indrukwekkende galerij van het Scheut-museum.

Groepsportretten zijn overvloedig aanwezig. In eerste instantie gaat het om vertrekkende leden, de zogenaamde 'karavanen', die vanaf 1877 systematisch werden gefotografeerd. Ook treffen we van alle missieposten groepsfoto's aan van de scheutisten die er op dat moment werkzaam zijn, nieuw aankomen, op doorreis zijn of vertrekken. We krijgen zo inzicht in de 'personeelsbezetting' van de congregatie in het algemeen en op een missiepost op een bepaald tijdschip in het bijzonder.

Illustratie: enkele scheutisten voor een Chinese herberg, ca. 1907-1908.

Evangelisatie

Het werk op die missieposten en de bekeringsinspanningen vormden de hoofdtaak van de paters van Scheut, zoals hoger gezegd, een missiecongregatie bij uitstek, gericht op de 'heidense' volkeren. Die missioneringsactiviteiten en -ervaringen brengen ze via hun foto's duidelijk in beeld. Enerzijds gaat het om de materiële resultaten: de missieposten, -kerken en -schoolgebouwen, kortom de fysieke impact van de missionering. Anderzijds betreft het de 'immateriële' impact van hun werk, zoals nieuwe religieuze, christelijke praktijken en onderwijs.

Hun materiële verwezenlijkingen, zoals de bouw van kerken, zijn uitgebreid gedocumenteerd. Van elke kerk, hoe groot of hoe klein ook en dat zowel voor China als voor Congo en de Filipijnen, is er een foto aanwezig.

Naast deze materiële getuigen van de missie-activiteiten, was het natuurlijk ook belangrijk het thuisfront op de hoogte te houden van de resultaten van het bekeringswerk. En wat was een beter bewijs dan de foto's van groepen 'nieuwe christenen', 'pas gedoopten', de massa's gelovigen die naar de zondagsmis kwamen? Nieuwbekeerden werden vaak geplaatst tegenover de (nog) niet-bekeerden. Ook de plaatselijke processie en de Lourdesgrot - ook weer een verwijzing naar het thuisfront - moesten bewijzen dat de missionaris resultaat had geboekt. De onderwijsactiviteiten van de missionarissen worden eveneens door de foto's gedocumenteerd. In eerste instantie ging het om basisonderwijs (eigenlijk enkel godsdienst en wat lezen en schrijven). Voor de vorming van de meisjes deden de paters een beroep op vrouwelijke religieuzen.

Illustratie: pater Calon in Leopoldstad, ca. 1905.

Confrontatie met een andere wereld

Tegelijk krijgen we toch ook een glimp te zien van het dagelijkse leven van de missionarissen. We zien hoe ze wonen én koffiedrinken op de veranda, we zien hoe ze reizen: niet zonder gevaar, maar toch met de nodige verpozing. Ook de resultaten van de activiteiten van de blanke niet-missionarissen worden in beeld gebracht: de haven, het station, de wegen enzovoort.

De missionarissen werden in hun missiegebieden evenwel geconfronteerd met gebruiken die hun vreemd waren. Sommige ervan fascineerden hen, voor andere konden ze maar weinig begrip opbrengen. Dat blijkt ook uit de foto's. Die tonen enerzijds de verwondering van de missionarissen voor een wereld die zo verschillend was van de hunne. Anderzijds bevestigden deze foto's voor hen dat hun eigen manier van leven en hun godsdienst zoveel hoogstaander waren en dat die van de Chinezen of Congolezen primitief waren en dus als 'te bekeren' konden worden beschouwd.

Missie- en zendingsfotografie

De fotocollectie van de congregatie van Scheut is veel meer dan een loutere documentatie van haar missionaire activiteiten. Ze is een belangrijke bron voor de geschiedenis van de congregatie, voor haar inspanningen en vooral voor de manier waarop ze die, zowel op materieel als immaterieel vlak, wilde 'vastleggen'. En daarbij waren die eerste missionarissen-fotografen kinderen van hun tijd, gaven ze blijk van hun eurocentrische instelling.

Daarmee vertoont de collectie opvallende gelijkenissen met de fotoarchieven van andere missie-instituten en zendingsgenootschappen. Dat bleek duidelijk op het colloquium van Credic. Odile Lolom, archivaris van de Pause-

lijke Missiewerken (OPM) in Lyon, stelde er het fotoarchief voor van het tijdschrift *Missions catholiques*, dat het OPM tussen 1868 en 1964 publiceerde en dat na enkele jaren al foto's (of prenten naar foto's) opnam. Het archief bevat een 10.000-tal foto's, die door de religieuze congregaties en het agentschap Fides werden geleverd. Samen geven ze een goed (maar intern) beeld van de katholieke missionering. Uit de lezing van Emilie Gangnat (Sorbonne, Parijs) over de fotocollectie van de Société des Missions Évangéliques werd duidelijk dat de visie van de protestantse zendelingen op hun werk en op de inlandse bevolking nauwelijks verschilde van die van de katholieke missionarissen. Enkel de missiezuster lijkt vervangen door de echtgenote van de zendeling. Dat werd bevestigd door Patricia Van Schuylenbergh (Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, Tervuren). Zij presenteerde het werk van het echtpaar Becquet, Congomissionarissen van het Leger des Heils, aan de hand van het fotoarchief dat de familie aan het museum schonk.

Op het Credic-colloquium stonden niet alleen foto's in de belangstelling, maar ook tekeningen en affiches, karikaturen en stripverhalen kwamen er aan bod. Alle mogelijke media werden en worden immers door de christelijke kerken gebruikt om hun boodschap te verspreiden. Bijzonder boeiend was de uiteenzetting van Jean-Michel Vasquez (Université Lyon) over de kaarten die in het vermelde tijdschrift *Missions catholiques* tussen 1880 en 1930 werden gepubliceerd. Hij leerde dat kaarten meer geven dan geografische informatie. Ze zijn getuigen van missionaire opvattingen en kunnen zelfs propagandistische doeleinden hebben, net zoals foto's. Misschien kan de kaartenverzameling die zich eveneens in het archief van de scheutisten bevindt, ook vanuit die invalshoek worden bekeken.

Greet De Neef en Luc Vints

Religie en moderniteit

Eerste KADOC-Summer School

Van 20 tot 29 augustus II. organiseerde de KADOC voor het eerst een onderzoeksgespecialiseerde zomercursus. Jonge vorsers uit binnen- en buitenland konden er kennismaken met het lopend onderzoek over de zeer uiteenlopende aspecten van de wisselwerking tussen religie, cultuur en samenleving. Via lezingen en praktijkgerichte seminars werden hun nieuwe inzichten en methodes aange-reikt. Het organiserend consortium, met naast KADOC-K.U.Leuven ook de Vrije Universiteit Amsterdam, de Université de Fribourg, de Ecole Pratique des Hautes Études (Sorbonne, Parijs) en de Trnavská Univerzita (Trnava, Slowakije), hoopt op die manier de kwaliteit van het onderzoek op dat terrein te bestendigen en te verho-gen.

Op deze eerste uitgave van de "International Summer School on Religion, Culture and Society in Europe (1750-)" werden uiteindelijk - na een zorgvuldige selectie - veertien stu-denten uitgenodigd, merendeels jonge docto-randi in de geschiedenis, politieke en sociale wetenschappen en architectuur. Ze waren afkomstig uit de Verenigde Staten, het Ver-enigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Slowakije, Nederland en Vlaanderen. Die groep kreeg een intensief en gevarieerd programma voor-geschoteld. Het centrale thema, "Religie en moderniteit", werd na een inleidende lezing verder uitgediept in zes gespecialiseerde mo-dules. Die bestonden telkens uit twee sessies. Een hoorcollege in de namiddag (15-17 uur) bood een algemene inhoudelijke toelichting bij het thema en een stand van zaken van het onderzoek. Dat college vormde het raamwerk voor een meer interactief werkseminarie tij-dens een volgende ochtendsessie (10-13 uur). Van de studenten werd verwacht dat ze de

daar te bespreken teksten en nota's kritisch konden benaderen.

Het studieprogramma was dus allerm minst vrij-blijvend. Maar er werd vanzelfsprekend ruimte gemaakt om deze (buitenlandse) studenten te laten kennismaken met Vlaanderen, Leuven en zijn universiteit. Ook de in KADOC bewaarde erfgoedgehelen, in het bijzonder de collecties met internationale weerklank, werden hun voorgesteld. Een excursie op zaterdag 23 augustus bracht hen in contact met enkele materiële getuigen van het christendom in Vlaanderen. Die dag werd afgesloten met een exclusief bezoek aan de beiaard van de Leuvense universiteitsbibliotheek.

Een nieuw paradigma: religieuze modernisering

"Religie en moderniteit" was het centrale thema van de zomercursus. Staf Hellemans (Universiteit Tilburg) maakte in zijn inleidende lezing onmiddellijk duidelijk dat de interactie tussen beide sferen tijdens de afgelopen 250 jaar met zeer diverse theoretische sche-ma's kan worden benaderd. Het secularisatie-paradigma, dominant van ca. 1965 tot en met de jaren 1980, gaat uit van de fundamentele oppositie tussen religie en moderniteit. Het waren zogenaamd gescheiden, parallelle entiteiten. Aanhangers van de secularisatie-these dicteerden dat, naarmate de maatschap-pij moderner werd (sociale differentiatie, industrialisatie, verstedelijking, ...), de sociale impact van religie geleidelijk, zelfs evenredig afnam. Dat duale en vaak ook teleologische raamwerk werd gaandeweg bekritiseerd. Alternatieven werden ontwikkeld. De aanhan-gers van het *rational choice*-model betoogden dat in de moderne en pluralistische samen-

leving het aanbod van zingevingssystemen groter werd, wat de keuzemogelijkheid vergrootte. Anderen beargumenteerden dat zich louter of vooral een proces van individualisering aftekende: religie werd in de moderne samenleving gaandeweg verbannen van het publieke domein naar de private sfeer.

Hellemans wil de secularisatiethese niet volledig overboord gooien, maar onderlijnde dat religie niet als een tegenpool van de moderniteit moet worden beschouwd, maar wel als een intrinsiek onderdeel ervan. De interactie van religieuze actoren met de moderniteit, en dat op diverse maatschappelijke domeinen (economie, educatie, wetenschap, internationale verhoudingen ...), leidde ertoe dat ook het religieuze veld zelf ingrijpend moderniseerde. Die interacties moeten op een contextspecifieke manier worden benaderd. Ze kunnen soms onder de noemer secularisatie worden gebracht, maar er speelden zich ook tal van andersoortige processen af. Om die in hun samenhang te kunnen duiden, is een globale, comparatieve (interreligieus, intercultureel, internationaal) en liefst multidisciplinaire aanpak aangewezen.

Zes thematische verkenningen

Het raamwerk dat Hellemans had ontwikkeld, werd tijdens de daaropvolgende week concreter ingevuld met zes thematische modules. Denis Pelletier en Philippe Portier (Ecole Pratique des Hautes Etudes, Sorbonne Parijs) focussten op de complexe verhouding tussen religie en politiek vanuit het erg actuele Franse *laïcité*-debat. Hoe wordt in moderne democratieën een evenwicht gevonden tussen beide sferen en hoe zijn de verhoudingen tijdens de voorbije eeuwen geëvolueerd? Bijzondere aandacht ging daarbij uit naar beleidsdomeinen als gezondheidszorg en gezin. Ook het recente hoofddoekendebat werd behandeld. Beide docenten evalueerden ten slotte de bijdrage van religieuze structuren (kerken, insti-

tuten, ...) aan de totstandkoming van wat zij het 'moderne politieke waardesysteem' noemden.

Jan De Maeyer (KADOC-K.U.Leuven) behandelde in de module "Material culture of Christianity" de wijze waarop christelijke denominaties hun identiteiten materialiseerden in een vaak zeer verschillende religieuze en sociaal-culturele vormtaal. Dat 'tastbare christendom' komt tot uiting in de inrichting van openbare ruimten, in architectuur, interieurdecoratie, iconografie en andere kunstvormen. De productie werd aangestuurd door tal van 'drukkingsgroepen', maar verliep ook in aanhoudende dialoog met de moderniteit. In het seminarie werd achtereenvolgens ingegaan op de religieuze kunst tijdens de verlichting, het religieuze reveil, het historisme (neostijlen) en het modernisme (art deco). Ook De Maeyer hield een pleidooi om bij de studie van die kunstvormen en -stijlen een meer cultureel en contextueel perspectief te hanteren, met aandacht voor antropologische inzichten en concepten. Tijdens een daguitstap werden met de studenten enkele merkwaardige sites bezocht, onder meer het bedevaartsoord Oostakker.

De Nederlandse hoogleraar Joris van Eijnatten (Vrije Universiteit Amsterdam) confronteerde de studenten met de interactie tussen religie en de media. Waar religies in een premoderne context een primaire rol vervulden in de vorming en de controle van fundamentele sociale waarden en in de ideeënconstructie, werd die rol na 1750 grotendeels overgenomen door nieuwe, eigensoortige kanalen. Dat verklaart de nadrukkelijke aanwezigheid van religies en denominaties op dat terrein. De rol van de media is beslist cruciaal om inzicht te verwerven in de sociale en culturele constructie van religieuze identiteiten. Van Eijnatten toonde de diversiteit aan informatiedragers (van preken, over boeken, prenten tot het moderne internet) die werden en worden ingezet om (onderliggende) religieuze boodschappen over te brengen naar het brede publiek.

Die 'ontvangers' traden vanzelfsprekend eveneens in dialoog met de media en stuurden zo mee hun ontwikkeling. Ook de religies en denominaties zelf bleven in dat interactieve proces allerminst onberoerd.

De plaats die in onderwijsprogramma's wordt ingeruimd voor godsdienstonderricht, kan volgens Ansgar Jödicke (Université de Fribourg) worden beschouwd als een goede graadmeter om de maatschappelijke positie van religie in internationaal perspectief te evalueren. De huidige debatten aangaande religieus pluralisme worden er in belangrijke mate door gekleurd. In de module werden gevalsstudies ontwikkeld voor Engeland, Duitsland, Frankrijk en Zwitserland. Er werd gezocht naar de grondlijnen van het debat op Europese schaal, maar ook gewezen op het belang van regionale culturele tradities en de nationale grondwettelijke contexten.

In een volgende module, geleid door Emilia Hrabovec (Trnavská Univerzita) en Vincent Viaene (KADOC-K.U.Leuven), werd een nog indringender internationaal perspectief gehanteerd. Beiden stonden stil bij de houding van de katholieke kerk en de Heilige Stoel tegenover de socio-politieke evoluties in Europa tijdens de afgelopen 250 jaar. Speciale aandacht ging daarbij uit naar Centraal- en Oost-Europa en naar de houding van de kerk tegenover het totalitarisme. Het wordt ook meer en meer duidelijk dat religies tijdens de afgelopen 250 jaar zeer actief betrokken waren in het internationale debat, de totstandkoming en werking van transnationale netwerken. Dat *religious internationalism* kan worden beschouwd als één van de belangrijkste poorten waarlangs religies en denominaties zich de voorbije twee eeuwen hebben gemoerniseerd en bijdroegen aan de totstandkoming van een globale publieke ruimte.

Een laatste module ten slotte, onder leiding van Patrick Pasture (K.U.Leuven) en Peter Heyrman (KADOC-K.U.Leuven), wierp een blik

op de interactie tussen religie, moderniteit en *civil society*. Dat laatste begrip en de waarden waarmee het wordt verbonden, werden in het bijzonder geïnterpreteerd. Desalniettemin kan worden vastgesteld dat religieuze opvattingen een belangrijke invloed kunnen uitoefenen op de wijze waarop vrije organisatievormen zich verhouden tot de overheid. In het christendom worden religieus verankerde organisaties doorgaans beschouwd als belangrijke constituenten van het middenveld, als pijlers van de democratische samenleving. Een contextuele en historische analyse dringt zich evenwel op. Dat er bij uitspraken over de socio-politieke impact van religieuze opvattingen voorzichtigheid geboden is, werd geïllustreerd aan de hand van enkele voorbeelden, onder meer de vaak veronderstelde invloed van het katholieke corporatistische concept van een 'derde weg' op het ontstaan van de na oorlogse welvaartsstaat.

De organisatie van deze eerste zomerschool bleek voor KADOC een intense, maar ook waardevolle ervaring. Nieuwe contacten konden worden gelegd. Het onderzoek dat door de betrokken studenten en hun onderzoeksgroepen wordt gepland en uitgevoerd, opent voor het centrum verschillende vervolgtrajecten. Bovendien was het gewoonweg interessant om in dialoog met jonge onderzoekers te reflecteren over het toekomstige onderzoek op het themaveld "religie, cultuur en samenleving". KADOC overweegt om binnen het consortium te pleiten voor een voortzetting van dit initiatief.

Peter Heyrman